

דף שבועי

פרשת יתרו, תשפ"א, מספר 1405

יום מעמד סיני / עת בא ברעיוני / ימלאו מתני / צירים וחלקה

אפרים חזן

הפתיחה בפרשתנו "וַיִּשְׁמַע יְתֵרוֹ" (שמ' יח:א), ומנהג זה מצוי בקהילות ישראל נוספות, כגון אלג'יר. אחת המסורות קושרת מנהג זה למגפה שפרצה בקרב ילדי תוניס ונסתיימה לקראת 'שבת יתרו'. מכאן מנהג אכילת היונים, ששימשו בעת ההיא מזון קל ומבריא לחולים. לכבודו של יום זה אף הדפיסו דף מיוחד שבמרכזו שני לוחות הברית וברכות התורה, מתחת להם 'ברכת המזון מקוצרת לנערים' ו'קריאת שמע לקטנים', ומשני הצדדים סדר ברכות וברכות הנהנין. הדף נקרא ורקת יתרו, לאמור, הדף המיוחס לסעודת יתרו. בהקשר זה מעניין לציין כי בין יהודי תוניסיה, ובעיקר בג'רבה, נהוג השם "יתרו" כשם מקובל לבנים.

פיוטים מיוחדים שעניינם מתן תורה, עשרת הדיברות ואהבת התורה נכתבו קודם כול לחג השבועות, יום מתן תורה, אך מהם הושרו בהתלהבות גם בשבת זו. בכמה מכתובות השיר מצוין כי השיר מיועד לפרשת "יתרו", וכמובן גם לקריאת עשרת הדיברות שבפרשת "ואתחנן".

פיוטים אלה של תיאור מעמד הר סיני ועשרת הדיברות קדומים מאוד, וכבר משה עצמו 'מפייט' ואומר בברכתו לישראל: "ה' מְסִינֵי בָּא וְזָרַח מְשַׁעֵיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מִהָר פְּאָרָן וְאָתָה מִרְבַּבַת קִדְשׁ, מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ" (דב' לג:ב). כך גם דבורה הנביאה בשירתה: "ה' בְּצִאתְךָ מִשְׁעֵיר בְּצַעֲדְךָ מִשְׁדֵּה אָדוֹם אָרָץ רָעֵשָׁה גַם שָׁמַיִם נָטְפוּ גַם עֵבִים נָטְפוּ מִיָּם. הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה' זֶה סִינֵי מִפְּנֵי ה' אֵלֵהִי יִשְׂרָאֵל" (שו' ה:ד-ה).

אנו, שעניינינו בשירה ובפיוט, נציין את פיוטי הדיברין – קומפוזיציה מקיפה ורחבה

תכונה מיוחדת מלווה את השבתות בפרשות "יתרו" ו"ואתחנן" לקראת קריאת עשרת הדיברות ומעמד הר סיני. ביום חמישי בערב, אור ליום שישי, ערב שבת של פרשת "יתרו", נהגו בתוניס ובג'רבה לקיים סעודה חגיגית מיוחדת, היא 'סעודת יתרו'. סעודה זו ציינה את השמחה הגדולה לקראת מתן תורה, ובעיקר את שמחת ההורים שילדיהם למדו לקרוא במשך השנה, ועתה יוכלו לקרוא בכוחות עצמם את פרשת מתן תורה. ואכן, בג'רבה נערכה סעודה זו בבית הכנסת, ששימש גם מקום לימוד, בהשתתפות הרב המלמד ותלמידיו. כל תלמיד הביא את חלקו לסעודה המשותפת, כולל ביצה שעליה רשם את שמו כדי להימנע מחשש גזל, שמה תגידי לידי ביצה גדולה יותר מזו שהביא.

בתוניס, עיר הבירה, נהגו להכין סעודה מיוחדת בכלים זעירים, לשמחת לב הילדים, שעיקרה היו יונים מבושלות ודברי מתיקה. ההקפדה על עניין היונים הייתה רבה, ולעתים אף שילמו עבורן מחירים מפולפלים למדי. כבר בתפילת שחרית של יום חמישי הובאו הילדים לבית הכנסת, כשהם לבושים בבגדי חג, והועלו לתורה, תוך זילוף בשמים וזריקת סוכריות עליהם כדי לעורר שמחה. ביום חגיגי זה לא אמרו תחנון.

רוב המנהגים הקשורים ביום זה מלמדים כי לפנינו מנהג קדום המתקשר לעניין מתן תורה. יתר על כן, בג'רבה נשתמר בצד השם 'סעודת יתרו' גם הכינוי 'שמעת יתרו', על שם

* אפרים חזן פרופ' אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חתן פרס בן צבי למפעל חיים בחקר קהילות ישראל.
** לע"נ אמי מורתי פורטונה בת יסמינה ע"ה במלאת עשרים שנה לעלייתה לגזי מרומים.

חֲסִין יְהִי שְׁמֶךָ מֶלֶכִּי
 10 בְּפִתְחֶךָ בְּאַנְכִי
 הִסּוּ יְצוּרִים כִּי
 לֹא יָכְלוּ מֶלֶךְ
 קוֹלְךָ כְּמוֹ שְׁמֵעוּ
 שָׁחוּ וְנִכְנְעוּ
 15 זָעוּ וְגַם נָעוּ
 מִטָּה וְגַם מֵעֵלָה
 חִי, אֶל קְצוֹת גְּדֻלְךָ
 מִי יַעֲרֹף מוֹלְךָ
 כִּי אֵין תַּחֲלָה לָךְ
 20 גַּם אֵין לָךְ תַּכְלָה
 זֹאת בְּחֻזּוֹת לְבִי
 יַחִיל בְּמוֹ קִרְבִּי
 אֶפְחָד וַיָּבֵא בִּי
 רֵעַד וּבְהֵלָה
 25 קוֹשֶׁר מְזַמְתִּי
 חוֹקֵר עֲלוּמָתִי
 רוּחִי וְנִשְׁמָתִי
 תוֹדָה לָךְ סֵלָה

רבי יצחק בן יהודה אבן גיאת נולד בלוסינה שבספרד בשנת 1038. כבר באותם הימים הייתה לוסינה ידועה כמרכז של תורה וחוכמה, אך כשגדל רבי יצחק ועמד בראש הישיבה של לוסינה, נתפרסמה העיר בכל תפוצות ישראל בזכות גדולתו, חריצותו ובקיאותו של רבי יצחק בתורה ובמצוות. הוא כתב ספרים בהלכה ופירושים לתלמוד, ושלח תשובות רבות לשואלים בתורה מכל תפוצות ישראל. כשם שהיה גדול בתורה, כך היה גדול בשירה ובפיוט. יותר משלוש מאות שירי קודש שכתב מפוזרים בכתב-יד ובדפוסים של מחזורי תפילה וקובצי שירה.

השיר שלפנינו נכתב, כאמור, כדי לשמש רשות, פיוט מקדים, לתפילת "נשמת" לחג השבועות. הקשר של שירנו לענייני דיומא גלוי וברור – תיאור מעמד סיני. המשורר מבליט את ההתרגשות, את ההתלהבות ואת התכונה וההזדעזעות בעולם כולו נוכח המעמד הזה, המופלא והיחיד במינו. השיר קשור ישירות אל התפילה "נשמת כל חי", אלא שבתפילה מדובר בכל נשמה, וכאן מדובר במיוחד ב'נשמת', נשמתו של ה'אני' המתפלל, של

של פיוטים המתפייטים על פי הפסוקים של עשרת הדיברות והפסוקים הקודמים להם. וכה אמר ר' אלעזר הקליר בן ארץ-ישראל במאה השישית והשביעית:

וַיֵּרַד אוֹמֵן מְחולֵת מְחַנְיִים
 וַיּוֹרֵד בְּרָה מְאִירַת עֵינָיִים

המילה "וַיֵּרַד" מתייחסת לפסוק: "וַיֵּרַד מִשָּׁה אֶל הָעָם" (שם' יט:כה). "וַיּוֹרֵד" היא מילה מקבילה המציינת מה שמשה הביא עימו בהצעתו לעם ישראל. בתבנית שיר החוזרת על עצמה, אחרי הפועל "וַיֵּרַד" יש כינוי למשה, ובטור הבא אחרי הפועל "וַיּוֹרֵד" מופיע כינוי לתורה. "אוֹמֵן מְחולֵת מְחַנְיִים" הוא משה המנהיג, מנחה ומחנך את כנסת ישראל (על פי במ' יא:יב), המכונה "מְחולֵת מְחַנְיִים" (על פי שה"ש ז:א). הוא הוריד את התורה המכונה "בְּרָה מְאִירַת עֵינָיִים" (על פי תה' יט:ט).

מסורת הדיברין עוברת מדור לדור, וכמאתיים שנה אחרי הקליר מפיט רבנו סעדיה גאון, מן הדמויות המופלאות שבכל הדורות, פיוטי 'דיברין' באופן מקיף ורחב, ואף מוסיף ומחבר פיוט אזהרות מקיף לתרי"ג המצוות. על אזהרותיו אלה יאמר רש"י: "כל שש מאות ושלוש עשרה מצוות בכלל עשרת הדיברות הן, ורבנו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דיבור ודיבור מצוות התלויות בו" (פירושו על "לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה", שם' כד:יב).

מתוך מסורת ארוכה זו מדור לדור, מובא בזה פיוטו של רבי יצחק בן גיאת: "יום מעמד סיני". פיוט זה נכתב במקורו כפיוט רשות לתפילת "נשמת" לחג השבועות, אך מנהגים שונים השתמשו בו כפיוט פתיחה לקריאת עשרת הדברים בפרשתנו, בפרשת "ואתחנן" ובחג השבועות. וכך אמנם נהוג עד היום במנהגי תוניסיה, לוב ואלג'יריה.

יוֹם מַעֲמַד סִינִי
 עַתְּ בָּא בְּרַעֲיוֹנִי
 יִמְלֵאוּ מִתְּנִי
 צִירִים וְחֻלְחָלָה
 5 צָפוֹן וְיָמִין חָל
 יָם מַעֲרָב זָחַל
 כָּל מִמֶּדֶד דָּחַל
 הוֹדֵךְ בְּעַת נִגְלָה

באותה שעה. מתוך שקט זה שמע העולם כולו את קול השם הפותח ב"אֲנֹכִי ה' אֶ-לֹהֶיךָ" (שמ' כ:ב), והקול מובלט ומודגש מתוך הדומייה בעולם כולו, הנובעת מתוך התדהמה הגדולה וההתפעלות העצומה. מה שהתבקש באותה שעה היה לפתוח בשבח ובתהילה לבורא, אך דבר זה – אומר לנו השיר – הוא מעל לכוחו של האדם. אין אדם היכול לערוך אפילו 'קצות גודלו'; אין אדם היכול לתאר בדבריו גם דבר מועט ביותר מגדולת ה', שהרי מי יכול לתאר גדולתו של מי שאין לו תחילה והוא קיים לנצח. עצם המחשבה על גדולת הבורא מביאה את האדם ל'רעד ובהלה' (טור 24), כל שכן כאשר גדולה זו באה לידי ביטוי במעמד ממשי לעיני העולם כולו. כיוון שאין אדם היכול לתאר את גדולת הבורא, המשורר מציין את התגלותה של גדולה זו, את התרגשות העולם כולו, ואת סערת הרגשות הפרטית של המשורר ושל כל יהודי המזדהה עמו. ומי שדבר זה לנגד עיניו – אין לו אלא להכריז "רוחי ונשמתי תודה לך סלה".

המשורר בנה את שירו טורים קצרים וקצובים, והעמיד צלילים חוזרים (אליטרציה) וחריזה עשירה ומגוונת המוסיפה לקצב המהיר של השיר. כל זה ממחיש יפה את התכונה ואת ההתרגשות שהם עיקר בשיר. דרך נוספת להמחיש זאת היא על-ידי ריבוי שמות ופעלים נרדפים המתארים התרגשות וחרדה: צירים וחלחלה, חל, זחל, דחל, הסו, שחו ונכנעו, זעו וגם נעו, יחיל, אפחד, רעד ובהלה. לזה יש להוסיף את הפניות החוזרות לקב"ה – חסין, חי, קושר מזמתי, חוקר עלומתי – הקושרות את הדובר בפנייתו ובכל דבריו ותיאוריו לה'. מתוך כל זה עולה התרגשותנו בקריאת השיר. אכן, המשורר ידע לאחד תוכן וצורה לשלימות אחת המשרתת יפה את תכלית השיר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הקורא את הפיוט. קשר זה אינו קשר חיצוני בלבד; הוא חלק ממהותו של השיר. שכן, מעמד סיני מעורר בקרב הדובר המדבר אלינו מן השיר התרגשות רבה, והתרגשות זו היא המביאה אותו להודות לבורא בכל יכולתו.

ההתרגשות וההסתכלות הפנימית משמשות גם מסגרת לשירנו. השיר פותח "יום מעמד סיני / עת בוא ברעינו", כלומר, בשעה שרעינוניי מהרהרים באותו מעמד נשגב, הריני מתמלא התרגשות, פחד וחרדה, ומתוך הרהורים אלה של התרגשות הוא מתאר את ההתרגשות העצומה שאחזה את העולם כולו בעת המעמד הזה. מתוך אותן תחושות של התרגשות וסערה פנימית הוא גם מסיים את הפיוט (טורים 21 - 24), ומכריז כי נשמתי תודה לבורא תודה נצחית.

השיר מציע אפוא שני מעגלים; מעגל המתאר את תגובת העולם בשעת מתן תורה ממש (טורים 5-16), ומעגל המתאר את ההתרגשות והחרדה של המדבר אלינו בשיר – המשורר, או הקורא המזדהה עם דבריו. ההתרגשות המתוארת במעגל השני אינה באה בשעת מעשה ממש, אלא מתוך העיון וההתבוננות במה שהיה שם. עצם המחשבה על אותו מעמד נפלא ונשגב מחיה בלב המשורר אותה חוויה קדמונית שהייתה לעולם בזמן מתן תורה. והרי מקובלים אנו, כי כל הנשמות כולן זכו לטעום מאותה חוויה נפלאה: "הנשמות העתידות להבראות... כל אחת ואחת קיבלה את שלה... אמר ישעיהו, מיום שניתנה תורה בסיני, שם הייתי וקיבלתי את הנבואה הזאת" (שמות רבה, פרשה כח, ד). נמצא שההתרגשות נגרמה למשורר מתוך עיון והתבוננות, אך היא נובעת ממעמקים, מתוך חווית-בראשית של נשמה יהודית העומדת בשעת מתן תורה בתחתית ההר וצופה במעמד הגדול והעצום מעין כמותו.

המשורר עושה את נפשו בבואה לעולם כולו. אותה התרגשות שהייתה בעולם משתקפת עתה בנפשו של המשורר; האיני של המשורר נעשה ראי לעולם כולו בשעת מתן תורה. המשורר מתאר את סערת הרגשות שבו ואת חרדתו במילים מדברי חז"ל, וכבר הובאו מקורות אלה בביאורנו לשיר. בתיאור שבשיר המשורר מבליט יפה ניגוד מעניין בין התכונה הגדולה, ההתרגשות והחרדה, לבין השקט מתוך תדהמה שירד על העולם ועל כל יצוריו